

Oikeuden historiasta tulevaisuuden Eurooppaan

Pia Letto-Vanamo 60 vuotta

Toimituskunta

Olli Mäenpää

Dan Frände

Päivi Korpisaari

Kustannustoimittaja

Pipsa Kostamo

Tilausosoite

Suomalainen Lakimiesyhdistys

Kasarmikatu 23 A 17

00130 Helsinki

p. 09 6120 300

f. 09 604 668

toimisto@lakimiesyhdistys.fi

www.lakimiesyhdistys.fi

Kannen kuva: Roland Meinecke / Wikimedia Commons

Kannen suunnittelu: Heikki Kalliomaa

© Suomalainen Lakimiesyhdistys ja kirjoittajat

ISSN 1458-0446

ISSN-L 1458-0446

ISBN 978-951-855-338-3

Hansaprint Oy, Vantaa 2014

Sisällys

Pia Letto-Vanamo 60 vuotta.	
Prof. Pia Letto-Vanamo's 60th Anniversary	VII
<i>Per Andersen – Helle Vogt</i>	
Vrag, hvaler og kongelig overhøjhed.	
Forstrandsret i nordisk middelalder	1
<i>Lars Björne</i>	
Pohjoismaiset oikeustieteelliset aikakauskirjat ja toinen maailmansota ..	15
<i>Yifeng Chen</i>	
Legal Formalism, Justice and the Judiciary in China	29
<i>Ellen Eftestøl-Wilhelmsson – Anu Bask</i>	
Is a Harmonised Liability System a Necessary Prerequisite	
for European Multimodal Transport? The Finnish Logistics Service	
Providers' Point of View	41
<i>Kaijus Ervasti</i>	
Neuvotteleminen konfliktinratkaisumenettelynä	51
<i>Dan Frände</i>	
Åsa Larsson och det förflutna	69
<i>Jaakko Husa</i>	
Pohjolan oikeus – yhtä perhettä?	77
<i>Teemu Juutilainen – Emilia Korkea-aho</i>	
Professio ja legitimiteetti – mitä virkaa eurooppalaisella juristilla?	89
<i>Jukka Kekkonen</i>	
Oikeushistoria huipulta huipulle	105
<i>Päivi Korpisaari – Anette Alén-Savikko</i>	
Tiedonsiirrosta aktiiviseen opiskeluun –	
tähtäimessä laadukas viestintäoikeuden opetus	119
<i>Toomas Kotkas</i>	
Suomalainen hyvinvointivaltio ja	
sosiaalisten oikeuksien lyhyt historia	135
<i>Matti Kunnas</i>	
Uudistunut valvontamenettely ja	
sen haaste asianajajan ammattietiikalle	153

<i>Anna-Laura Markkanen – Hannu Nieminen</i> A Crooked Balance of Interests? Comparing Users' Rights in Printed and Electronic Books	163
<i>Heikki E. S. Mattila</i> Oikeudellis-kielellisen dominanssin jatkuvuudesta. Alankomaiden Itä-Intian ja itsenäisen Indonesian oikeus- ja kieliolojen tarkastelua	181
<i>Dag Michalsen</i> Frede Castberg and the Invention of State of Emergency in Norwegian Constitutional Law in the Twentieth Century	201
<i>Tuulikki Mikkola</i> Trust oikeusvertailun kohteena	213
<i>Kjell Å. Modéer</i> Elegi över 1938 års advokater. Om ett par advokater i finlandssvensk och svensk romanlitteratur	223
<i>Olli Mäenpää</i> Hallinto-oikeuden eurooppalainen kodifointi	239
<i>Johanna Niemi</i> Prosessioikeus ja metodin haaste	255
<i>Jaana Norio-Timonen</i> Harmonisaatio ja eurooppalaiset kuluttajavakuutusmarkkinat	261
<i>Kimmo Nuotio</i> Avustettu potilaan itsemurha ja eutanasia	277
<i>Elina Paunio – Suvi Sankari</i> Euroopan unionin tuomioistuin: oikeuden ja politiikan rajapinnassa	295
<i>Jørn Øyrehagen Sunde</i> ”Menneskerettigheter (...) stemmer med rettsfølelsens krav i vår tid”. Eit aktørperspektiv på Dei europeiske menneskerettane sin veg inn i norsk rett	311
<i>Kaarlo Tuori</i> Kansallinen ja ylikansallinen demokratia	327
<i>Kaius Tuori</i> Natseista ja emigranteista oikeustieteen historiassa	341
<i>Terttu Utriainen</i> Historia opettaa rikosoikeustieteilijöitä	359
Kirjoittajat – Authors	367

Lars Björne

Pohjoismaiset oikeustieteelliset aikakauskirjat ja toinen maailmansota

1 JOHDANTO

Viidestä Pohjoismaasta vain Ruotsi onnistui hyvin joustavan ulkopoliitiikkansa ansiosta pysymään puolueettomana toisessa maailmansodassa.¹ Suomen 1939 marraskuun lopussa alkanut talvisota kesti maaliskuuhun 1940 asti, ja sitä seuranneen ns. välirauhan jälkeen kesäkuussa 1941 alkanut jatkosota Saksan rinnalla Neuvostoliittoa vastaan päättyi aselepoon syyskuussa 1944. Lopuksi Suomi taisteli Saksaa vastaan Lapissa 1944–1945. Saksa hyökkäsi Tanskaan ja Norjaan huhtikuun 9. päivänä 1940. Tanskan hallitus antautui jo samana päivänä, mutta Norjan hallitus pääsi pakenemaan ja järjestäytyi myöhemmin uudelleen pakolaishallituksena Lontoossa. Brittiläiset joukot miehittivät Islannin keväällä 1940, myöhemmin miehitysvalta siirtyi amerikkalaisille. Islanti jää kuitenkin tämän esityksen ulkopuolelle, koska maassa ei tähän aikaan ilmestynyt ainoatakaan oikeustieteellistä aikakausjulkaisua.

Toinen maailmansota aiheutti erinäisiä vaikeuksia oikeustieteellisille aikakauskirjoille, joskin nämä vaikeudet olivat hyvin erilaisia eri maissa. Tämän artikkelin aiheena ovat kahdeksan pohjoismaista yleistä oikeustieteellistä julkaisua, jotka ilmestyivät toisen maailmansodan aikana. Yhtä poikkeusta lukuun ottamatta nämä julkaisut ilmestyivät koko sodan ajan ilman keskeytyksiä. Erikoisjulkaisut, esim. rikos- tai hallinto-oikeutta käsittelevät aikakauslehdet, jäävät tämän tarkastelun ulkopuolelle kuten myös pelkät oikeustapauskokoelmat.

¹ Tämä artikkeli perustuu, jollei muuta mainita, seuraaviin aikaisempiin tutkimuksiini: Den nordiska rättsvetenskapen år 1945 (Lundissa tammikuussa 2000 pidetty esitelmä, julkaisematon); Lakimies toisessa maailmansodassa. Lakimies 2002, s. 1088–1096; Realism och skandinavisk realism. Den nordiska rättsvetenskapens historia. Del IV: 1911–1950, Stockholm 2007; Die nordischen juristischen Zeitschriften im Zweiten Weltkrieg (Oslossa kesäkuussa 2012 pidetty esitelmä, painossa).

2 SOTAVUODET 1939–1945

2.1 Norja

Saksalainen miehityshallinto oli Norjassa jo alusta lähtien paljon häikäilemättömämpi kuin esim. Tanskassa. Heti Norjan miehittämisen jälkeen Hitler nimitti jo 24. huhtikuuta 1940 Josef Terbovenin valtakunnankomissaariksi, ja Terbovenista tuli pian alistamispolitiikan perikuva. Lisäksi Norjan kansallissosialistinen puolue, Nasjonal Samling (NS), yritti johtajansa Vidkun Quislingin johdolla päästä valtaan ja muodosti lopulta saksalaisten hyväksymän nukkehallituksen. Terboven kielsi syyskuussa 1940 kaikki norjalaiset puolueet paitsi NS:n, ja hänen politiikkansa johti lopulta siihen, että Norjan korkeimman oikeuden, Høyesterettin, tuomarit jo saman vuoden joulukuussa luopuivat viroistaan. Virat täytettiin tämän jälkeen NS:n kannattajilla ja myötäjuoksijoilla; uusi, ns. komissaarin valtuuttama korkein oikeus toimi vuoteen 1945 asti.

Norsk Retstidende oli perustettu jo 1836, ja korkeimman oikeuden asianajajat toimivat sen julkaisijoina. Aikakauskirja oli alusta lähtien lähes pelkästään korkeimman oikeuden oikeustapauskokoelma. Vuonna 1860 perustettu Norjan asianajajayhdistys, ”Den norske Sagførerforening”, hoiti 1860-luvulta lähtien Norsk Retstidenden julkaisemisen. Norsk Retstidende oli 1900-luvun alkupuolella edelleen etupäässä oikeustapauskokoelma, mutta siinä oli ajoittain myös artikkeleita ja kirja-arvosteluja. Myös saksalaismiehityksen aikana julkaistiin muutamia artikkeleita ja pienempiä kirjoituksia. Lisäksi Retstidendessä käytiin ainoa julkinen miehitysvallan ja miehitettyjen välinen keskustelu. On siksi perusteltua selostaa lähemmin tätä keskustelua.

Vuosikerta 1941 alkoi ”oikeustieteellisellä” artikkelilla, jonka laatijana oli saksalainen hallitusneuvos ja Terbovenin oikeudellinen neuvonantaja, Dr. Rolf Schiedermair.² Toimitus ei peitellyt, että sen oli pakko julkaista teksti – alaviitteessä todettiin, että artikkeli julkaistiin NS-oikeusministeri Sverre Riisnæsin käskystä.³ Norjaksi käännettyssä artikkelissa ”Den stats-

² Rolf Schiedermair oli aktiivinen SS-upseeri, ja hän oli ennen sotia töissä kansallissosialistisen puolueen rotupoliittisessa virastossa. Sodan jälkeen hänet tuomittiin vankeusrangaistukseen toiminnastaan Norjassa; katso *Stolleis, Michael*: Geschichte des öffentlichen Rechts in Deutschland. Vierter Band: 1945–1990, München 2012, s. 71–72 ja alav. 338.

³ Norsk Retstidende (NRT) 1941 s. 1 alav. *).

rettslige utvikling i Norge⁷⁴ Schiedermair käsitteli Norjan valtiosääntöoikeudellista kehitystä ja puolusti virallista saksalaista totuutta: Englanti ja Ranska olivat yksin syypäitä miehitykseen, ja koska Saksa ei ollut sodassa Norjaa vastaan – Norjan ja Saksan kansat olivat samaa rotua ja verta –, Haagin miehitettyjen alueiden väestön suojaksi tehtyä sopimusta ei voitu soveltaa. Valtakunnankomissaari oli korkeimman hallitusvallan edustajana oikeutettu muuttamaan myös Norjan vuoden 1814 perustuslain säännöksiä. Hänen määräyksestään uusi järjestys ja johtajaperiaate oli jo otettu käyttöön norjalaisessa hallinnossa.⁵

Norsk Retstidendessä julkaistiin muutamia viikkoja myöhemmin vastine, jossa selostettiin norjalaista käsitystä valtiosääntöoikeuden kehityksestä.⁶ Kirjoittaja, høyesterettsadvokat Johan Bernhard Hjort, aloitti viittaamalla siihen, että saksalaiset ja norjalaiset lakimiehet olivat ensimmäisen maailmansodan aikana lehdistössä keskustelleet kansainvälisen oikeuden kysymyksistä ja olivat siten pystyneet poistamaan monta väärinkäsitystä, vaikka yhteisymmärrykseen ei päästykään. Tämän perinteen hengessä Hjort piti kohtuullisena selostaa norjalaisia näkemyksiä, jotka poikkesivat Schiedermairin esittämistä. Päinvastoin kuin Schiedermair esitti, oli Norjan koko historian aikana valtiosääntöoikeudellisena pääperiaatteena ollut, että kansa oli suvereniteetin, korkeimman valtiovallan, haltija, ja tämä periaate oli edelleen ajankohtainen. Tämä periaate oli sinänsä kaikkien germaanheimojen yhteinen, mutta se oli säilynyt paremmin Norjassa ja Ruotsissa näiden kansojen rodullisen yhtenäisyyden ja maiden luonnonolosuhteiden takia. Samalla tavalla kuin luonnonolosuhteet edelleen sallivat hirvien ja karhujen vapaan vaeltamisen metsissä, olivat näissä maissa alkuperäinen germaaninen vapaus ja kansan aktiivinen osallistuminen valtion johtoon voineet säilyä, kun taas tiheä asutus ja epäedulliset rajat olivat pakottaneet muita germaanisista kansoja omaksumaan muita elämänmuotoja. Jo Montesquieu viittasi Tacitukseen, joka oli korostanut germaanien kansanvapautta ja kuninkaan vähäistä valtaa. Tämä perinne oli sekä Norjassa että Ruotsissa säilynyt katkeamattomana nykypäivään asti, ja kaikki Norjan valtiosääntöoikeudelliset muutokset oli toteutettu kansan vapaaehtoisella suostumuksella.⁷ Vallanjako ja perusoikeudet vuoden 1814 Eidsvollin perustuslaissa eivät, päinvastoin kuin Schiedermair väitti, perustuneet Ranskan vallankumouksen

⁴ *Schiedermair, Rolf*: Den statsrettslige utvikling i Norge. NRt 1941, s. 1–8.

⁵ *Schiedermair* NRt 1941, s. 2–5 ja 7.

⁶ *Hjort, Johan Bernhard*: Norsk syn på statsrettens utvikling i Norge. NRt 1941, s. 33–43.

⁷ *Hjort* NRt 1941, s. 33–34.

aatteisiin eivätkä myöskään Weimarin tasavallan perustuslaista tuttuihin ”liberalistisiin valtioperiaatteisiin”, vaan ne olivat ilmaisuja ikivanhan norjalaisen valtiosääntöoikeudellisen periaatteen uudelleenelvyttämisestä. Kuten Montesquieun viittaus Tacitukseen osoitti: kansanvapaus ja vallanjako olivat germaanisen valtio-oikeuden keskeisiä periaatteita.⁸

Hjort otti kantaa kysymykseen sotatilan olemassaolosta viittaamalla yllä mainittuun Hitlerin 24.4.1940 antaman käskyn johdantoon: ”Die Regierung Nygaardsvold hat durch ihre Proklamation und durch ihr Verhalten sowie durch die nach ihrem Willen stattfindenden militärischen Kampfhandlungen zwischen Norwegen und dem Deutschen Reich den Kriegszustand ... geschaffen”; tämä virke oli jostain syystä jäänyt pois norjankielisestä käännöksestä. Hjort totesi, että sotatilan puuttuminen olisi monessa suhteessa ollut edullisempi norjalaisille. Oli joka tapauksessa ”tuskin systemaattista” (lite systematisk) toisaalta todeta, että Norja ja Saksa eivät olleet sodassa keskenään, ja toisaalta väittää, että Norjan väestön asema suhteessa miehitysvaltaan siksi oli epäedullisempi kuin Haagin sopimuksen takaama.⁹

Hjortin suhtautuminen Terbovenin syyskuussa toimeenpanemaan uudelleenjärjestelyyn (den politiske nyordning) eli NS-yksipuoluevaltioon ja valtakunnankomissaarin nimittämiin hallituksen jäseniin oli yksiselitteisen kielteinen. Hjort totesi, ettei ollut oikeudellisen julkaisun tehtävänä ottaa kantaa kysymyksen poliittiseen puoleen, mutta kun ”lakimiehen viileällä rauhallisuudella” (med juristens kølige ro) tarkasteli asian valtio-oikeudellista puolta, tilanne oli täysin selvä: valtakunnankomissaarin nimittämillä ministereillä ei ollut mitään Norjan valtiosääntöoikeuteen perustuvaa oikeutusta. Hjort lainasi oik. tri Gunnar Astrup Hoelin joulukuussa 1940 oikeusministeriölle laatimaa lausuntoa, jonka mukaan vallitseva tilanne oli täysin sekä kansainvälisen oikeuden että Norjan valtiosääntöoikeuden vastainen ja jossa todettiin, että valtakunnankomissaari oli ylittänyt Haagin sopimuksen mukaiset valtuutuksensa. Hjortin mukaan NS-johto puhui ”vallankumouksesta”. Koska vallankumous yleensä lähti alhaalta, oli tässä tapauksessa sopivampi puhua ”vallankaappauksesta”. Tämä vallankaappaus ei ollut vielä onnistunut, sillä kansa ei ollut sitä hyväksynyt eikä olisikaan

⁸ Hjort NRt 1941, s. 36. Tässä tapauksessa Schiedermainin tulkinta oli kyllä historiallisesti oikeampi kuin Hjortin. Eidsvollin perustuslain tärkeimpinä esikuvina olivat uusimmat radiikaalit, mm. ranskalaiset ja amerikkalaiset perustuslait, katso *Holmøyvik, Eirik: Maktfordeling* og 1814. Bergen 2012.

⁹ Hjort NRt 1941, s. 38–39.

voinut sitä hyväksyä. Vasta miehityksen päätyttyä voitaisiin saada ratkaiseva todiste kansan mielipiteestä. Ilman kansan hyväksyntää voitiin puhua vain epäonnistuneesta vallankaappausyrityksestä.¹⁰

Hjort hylkäsi kirjoituksessaan muodollisen kohteliaasti, mutta sisällöllisesti täysin tyrmäävällä tavalla kaikki Schiedermairin väitteet. Hjort ei rajoittanut kritiikkiään koskemaan Norjan vallitsevaa tilannetta, vaan hän hyökkäsi myös kansallissosialistien pyhää johtajaperiaatetta vastaan: vain kansanvapaus oli aitoa germaanista oikeutta, kaikki muut valtiosääntöoikeudelliset muodot olivat hätäratkaisuja, jotka perustuivat esim. liian suuren väestötiheyteen. Jo Hjortin henkilö sai ”tikarinpistotarinan” kyllästämät saksalaiset näkemään punaista artikkelin takia. Äitinsä puolelta saksalainen Hjort oli yhdessä Quislingin kanssa perustanut Nasjonal Samlingin 1933, ja hän oli ollut puoluejohtajan sijaisena. Jouduttuaan riitoihin NS-johdon kanssa Hjort erosi puolueesta 1937, mutta sen jälkeen hän kuului äärioikeistolaiseen piiriin, jonka äänenkannattajana oli aikakauslehti Ragnarok ja joka muodosti kansallissosialistisen opposition Quislingia vastaan. Saksalaismiehityksen alkuaikoina Hjort yritti löytää kolmannen tien Lontoon norjalaisen pakolaishallituksen ja NS-hallituksen välillä, ja hän oli vielä elokuussa 1940 neuvotellut muiden puolueiden edustajien kanssa. Vasta syyskuun puoluekielto sai Hjortin lopullisesti jättämään politiikan. Hjort sai apua vastineensa kirjoittamisessa mm. Norjan johtavalta valtio-oikeuden tutkijalta Frede Castbergilta.¹¹

Hjort joutui pian huomaamaan, että tieteellisten keskustelujen aika oli ohi. Hänet pidätettiin tosin vasta lokakuussa 1941. Maaliskuussa 1942 hänet lähetettiin Saksaan, jossa hän eli yhdessä myöhemmin tulleen perheensä kanssa eräänlaisessa kotiarestissa sodan loppuun asti. Saksassa Hjort pystyi auttamaan norjalaisia vankeja, ja tultuaan kotiin kesällä 1945 hän saattoi jatkaa asianajajan toimintaansa. Hänen saksalainen lankonsa oli jo marraskuussa 1941 pyytänyt Terbovenilta Hjortin vapauttamista, mutta suuttunut valtakunnankomissaari oli vastannut: ”Das Schwein setzt sich nieder und schreibt einen Artikel.”¹²

Myös Hjortin artikkelin julkaisija Norsk Retstidende joutui vaikeuksiin. Saksalaiset miehittäjät tai heidän NS-apulaisensa (Retstidendessä puhuttiin sodan jälkeen vain ”meidän vihollisistamme”) ottivat kesäkuussa sekä asian-

¹⁰ Hjort NRt 1941, s. 41–43.

¹¹ Hjortista on olemassa perusteellinen elämäkerta: *de Figueiredo, Ivo*: Fri mann. Johan Bernhard Hjort. Oslo 2002.

¹² *de Figueiredo* 2002, s. 258–259.

ajajayhdistyksen että Norsk Retstidenden haltuunsa ja korvasivat päätoimittajan ”natsilla”.¹³ Tämä ”natsi” oli Christian Selmer, valtakunnankomissaarin nimittämä korkeimman oikeuden tuomari. Selmer liittyi pian SS-Regiment Nordlandiin ja lähti vapaaehtoisena itärintamalle huhtikuussa 1942; hän kaatui jo saman vuoden syyskuussa. Lyhyt tiedonanto ”yhdenmukaistetussa” Norsk Retstidendessä kertoo, että muistotilaisuus Høyesterettissä päättyi ”minuutin hiljaisuuteen ja viimeiseen toveritervehdykseen käsi kohotettuna”.¹⁴ Norsk Retstidende oli kuitenkin ainoa juridinen aikakauskirja, joka ”yhdenmukaistettiin” Norjan ja Tanskan saksalaismiehityksen aikana.

Norsk Retstidende-aikakauskirjaa huomattavasti tärkeämpi oikeustieteellinen julkaisu oli kuitenkin 1888 Kristianiassa (vuodesta 1925 Oslo) perustettu yhteispohjoismainen Tidsskrift for Retsvidenskab, nykyään Tidsskrift for Rettsvitenskap (TfR), jonka ensimmäisenä päätoimittajana oli kuuluisa Francis Hagerup kuolemaansa asti 1921. Toimituskuntaan kuului alusta lähtien myös tanskalaisia ja norjalaisia professoreita, ja sitä laajennettiin 1920-luvulla suomalaisilla ja islantilaisilla edustajilla. Voidaan tietysti pohtia, miten pohjoismainen Tidsskrift for Rettsvitenskap on ollut ja tänään on. TfR on aina ilmestynyt Kristianiassa/Oslossa, mikä on luonnollinen ratkaisu, koska norjalainen Den Stangske Stiftelse kustantaa ja omistaa TfR:n. Päätoimittaja on myös Hagerupin jälkeen aina ollut norjalainen. Saksalaismiehityksen aikana Tidsskrift for Rettsvitenskap jakoi norjalaisten aikakauskirjojen yleisen kohtalon.

Tidsskrift for Rettsvitenskap noudatti jo 1930-luvulla pohjoismaisten oikeustieteellisten aikakauskirjojen yleistä linjaa: välteltiin ulkopoliittisia kannanottoja. Jopa Nürnbergin rotulakeja selostettiin korostuneen epäpoliittisesti. Vain poikkeuksellisesti kirjoittajat saattoivat esittää varovaista kritiikkiä. Norjalainen vankilanjohtaja Hartvig Nissen totesi Nürnbergin rotulakeja koskevassa katsauksessaan voitavan väittää, että näiden lakien rikosoikeudelliset käsitteet olivat täysin käsittämättömiä pohjoismaiselle oikeuskäsitykselle.¹⁵ Toinen maailmansota esiintyy ensimmäisessä sota-vuosikerrassa 1940 vain Suomen talvisodan muodossa. Vuosikerta alkaa kolmella suomalaisten kirjoittamalla Suomen uusinta oikeuskehitystä koskevalla katsauksella. Sen jälkeen seuraa viidentoista johtavan pohjoismaisen

¹³ *Bødtker, Henning*: Norsk Retstidende. NRt 1945 II, S. 1. Katso myös *Sandmo, Erling*: Siste ord. Oslo 2005, s. 305.

¹⁴ Høyesterettsdommer Christian Selmer. Født 28. Oktober 1904. Død 20. September 1942. NRt 1942, s. 365.

¹⁵ *Nissen, Hartvig*: Strafferettsutviklingen i Tyskland. Tidsskrift for Rettsvitenskap (TfR) 1938, s. 243–264 ja 408–431, tässä: s. 431.

juristin kokoama suomalais-venäläisen konfliktin kansainvälisoikeudellista taustaa koskeva asiakirjakokoelma.¹⁶

Myöskään TfR:n vuosien 1941–1943 vuosikerroissa ei käsitelty meneillään olevaa maailmansotaa tai saksalaismiehitystä. Mitään vastaavanlaista poliittisesti väritettyä polemiikkia kuin *Norsk Retstidendessä* ei löydy lehdestä. Korkeintaan voitiin norjalaisen rikosoikeuden tutkijan Johannes Andenæsin tavoin kirjoittaa 1700-luvun ihmisoikeusjulistuksista ja niiden merkityksestä Norjan perustuslaille, kuitenkin ilman minkäänlaisia viittauksia nykyaikaan.¹⁷ Saksalaismiehityksestä huolimatta oli edelleen mahdollista ylläpitää pohjoismaisia kontakteja – sotavuosien TfR:ssä on lukuisia tanskalaisia ja ruotsalaisia artikkeleita ja kirja-arvosteluja. Vain islantilaisten kirjoitukset puuttuvat luonnollisesti täysin; niitä oli normaalioloissakin harvoin.

Lehden epäpoliittinen linja ei pystynyt suojaamaan *Tidsskrift for Rettsvitenskapia*. Vuonna 1944 ilmestyi vain yksi numero, jonka alussa oli kulttuuri- ja kansanvalistusministeriön lehdistöhallituksen kirje. Kirjeessä todettiin, että nyt ilmestyvän numeron jälkeen aikakauslehden ilmestyminen lopetetaan huonontuneen paperitilanteen takia.

Norjan vapautumisen jälkeen TfR:n päätoimittaja Erik Solem totesi lakkauttamisen todellisenä syynä olleen, että valtakunnankomissaarin lehdistöosaston kiihotustuotteille ei ollut annettu tyydyttävässä määrin tilaa lehdessä ja että ”kotimaiset natsimme” eivät kyenneet kirjoittamaan mitään, mikä ylipäättään olisi kelvannut julkaistavaksi aikakauslehdessä.¹⁸ *Tidsskrift for Rettsvitenskapissa* julkaistiinkin koko miehityksen aikana vain kaksi saksalaisten juristien kirjoittamaa muutaman sivun mittaista saksankielistä tekstiä otsikolla ”*Fra spredte felter*”.¹⁹ Toimitus ei vaivautunut kääntämään sille lähetettyjä kirjoituksia. Solemin käsitys norjalaisista kansallissosialisteista ei välttämättä ollut aivan oikea. Vuonna 1940 eläneestä kahdestakymmenestä norjalaisesta oikeustieteen tohtorista kolme oli tai heistä tuli

¹⁶ Kivimäki, T. M.: *Agrarreformen i Finland*. TfR 1940, s. 1–8; Mannio, Niilo A.: *Den sociala lagstiftningen i det självständiga Finland*. TfR 1940, s. 9–17; Noponen, Alpo: *Den nya folkpensionslagen i Finland*. TfR 1940, s. 18–26; Alexanderson, Nils et al.: *Den folkrättsliga bakgrunden för den rysk-finska konflikten*. TfR 1940, s. 27–42.

¹⁷ Andenæs, Johannes: *Menneskerettighetserklæringene i det 18. århundre og den norske grunnlov*. TfR 1942, s. 474–496.

¹⁸ Redaktøren, Til leserne. TfR 1945, s. 1–2.

¹⁹ Prof. Dr. Höhn: *Was ist ”Staatsforschung”*. Aufgaben und Arbeitsgebiete des Instituts für Staatsforschung. TfR 1942, s. 455–456; Prof. Dr. Hedermann, Justus Wilhelm: *Rechte, Freiheit und Pflichten*. TfR 1943, s. 238–240. Molemmat kirjoittajat olivat aktiivisia kansallissosialisteja. – Tunnetun Hedemannin nimi kirjoitettiin kaksi kertaa väärin TfR:ssä.

myöhemmin Nasjonal Samlingin jäseniä. Tiedossani ei ole, torjuttiinko heidän mahdollisesti lähettämänsä kirjoitukset, vai eivätkö he edes yrittäneet päästä TfR:n sivuille.

2.2 Tanska

Tanskan hallituksen pikaisen antautumisen seurauksena Saksa takasi sekä maan alueellisen koskemattomuuden että oman siviilihallinnon jatkumisen. Lisääntyvistä vaikeuksista ja kahnauksista huolimatta hallitus jatkoi toimintaansa elokuun loppuun asti 1943, ja vielä saman vuoden maaliskuussa voitiin pitää eduskuntavaalit. Suoran miehityksen aikana aina antautumiseen asti 5.5.1945 saksalaiset käyttivät mielellään harvoja tanskalaisia kansallissosialisteja apuvoimina, erityisesti vihatussa apupoliisissa Hipossa (Hilfspolizei), joka syyllistyi lukuisiin terroritekoihin. Tanskassa saksalaiset eivät yrittäneet vaikuttaa väestön mielipiteisiin päinvastoin kuin Norjassa. Oikeustieteelliset aikakauslehdet pystyivät ilmestymään ilman esteitä koko miehityksen ajan.

Vuonna 1867 perustettu, vielä nykyäänkin ilmestynä Ugeskrift for Retsvæsen (UfR) oli ja on edelleen Tanskan tärkein oikeudellinen aikakauskirja. Perustamisen yhteydessä julkaisijat lupasivat, että lehteen otettaisiin vain harvoja tieteellisiä artikkeleita ja julkaistaisiin etupäässä käytännönläheistä aineistoa. Lehti jaettiin jo 1900-luvun alussa kahteen osastoon, jotka sisälsivät oikeuskäytäntöä (A) ja oikeudellisia kirjoituksia (B). Kirjoitukset olivat UfR:n viikkolehdimuodon takia tavallisesti lyhyitä.

Pohjoismaisissa oikeustieteellisissä aikakauslehdissä toisen maailmansodan aikana noudatettua toimituslinjaa seurattiin myös UfR:ssä – sota-vuosikerrat ovat miltei mielenosoituksellisen tavanomaisia. Sotaa tuskin mainittiin, vain muutamassa artikkelissa käsiteltiin säännöstelyrikoksiin liittyviä ongelmia.²⁰

Tanskalainen ”Foreningen for yngre Jurister” perusti vuonna 1919 Juristen-aikakauslehden, joka oli pitkään vaatimaton, epäsäännöllisin välein ilmestynä ja ajoittain vain monistettu jäsenjulkaisu. Yhdistys otti 1929 käyttöön nimen ”Juristforbundet”. Landretssagfører Erik Reitzel-Nielsen

²⁰ Christensen, Hugo: Nogle Bemærkninger om Retsudvidenhedens Betydning i Krisesager, samt om Beviset i visse af disse Sager. Ugeskrift for Retsvæsen (UfR) 1942 B, s. 279–282; Hurwitz, Stephan: Til læren om berigelsesforbrydelser. Om tilegnelse af rationeringsmarker. UfR 1942 B, s. 301–309.

oli lehden päätoimittaja 1930-luvulta lähtien, ja hän muokkasi lehdestä ammattijulkaisun, joka oli sekä sisältönsä että sivumääränsä puolesta rinnastettavissa UfR:ään. Juristen ilmestyy nykyäänkin, julkaisijana on ”Jurist- og Økonomforbundet”.

Saksalaisen miehityksen alkaessa 1940 Juristenin päätoimittajana oli edelleen Reitzel-Nielsen ja toimituskunnan jäsenenä mm. oik. tri Carl Popp-Madsen, Højesteretin presidentti, oik. tri Troels G. Jørgensen ja professori, oik. tri Frederik Vinding Kruse. Toimituskunnan enemmistö kuului siten saksalaismieliseen äärioikeistoon. Sodan jälkeen Popp-Madsen tuomittiin kahdeksitoista vuodeksi vankeuteen maanpetoksesta ja Reitzel-Nielsen viideksi vuodeksi yhteistyöstä saksalaisten kanssa. Jo eläkkeellä oleva Troels Jørgensen ei sodan jälkeen tosin joutunut oikeuden eteen, mutta julkisuudessa häntä arvosteltiin kiihkeästi saksalaisystävällisyydestä. Vinding Kruse herätti jo 1943 julkista pahennusta erityisesti lakimiesten keskuudessa, koska hän laajassa oikeusteoreettisessa työssään ”Retslæren, I–II” suositteli diktatuuria Tanskan tulevaksi valtiomuodoksi.²¹ Tanskalaisten liikkumavapautta vielä toukokuussa 1943, Tanskan hallituksen ollessa vallassa, kuvaa koollekutsutun yhdistyksen ylimääräisen jäsenkokouksen päätös, jolla Reitzel-Nielsen ja koko muu toimituskunta pakotettiin eroamaan, ja tilalle valittiin uusi päätoimittaja vailla poliittista painolastia.

Näkyikö sitten vanhan toimituskunnan poliittinen linja Juristenin sivuilla? Jo eräiden kirjoitelmien otsikot viittaavat siihen suuntaan. Troels Jørgensen puolusti Tanskan eduskunnan 1941 hyväksymää, valtiosääntöoikeudellisesti erittäin arveluttavaa lakia kommunismia vastaan.²² Tämän lain nojalla tanskalaiset kommunistit, mukaan luettuina puolueen kansanedustajat, vangittiin hallinnollista tietä ja lähetettiin myöhemmin Saksaan. Tämä esimerkki on kuitenkin poikkeustapaus; pääsääntöisesti lehdessä käsiteltiin yksityisoikeudellisia kysymyksiä. Toukokuun 1943 suunnanmuutoksen jälkeiseltä kaudelta voidaan mainita artikkeli, joka käsitteli miehitysvallan vaatimia kovennuksia Tanskan rikos- ja rikosprosessilainsäädäntöön.²³ Kirjoittaja oli Stephan Hurwitz, Kööpenhaminan yliopiston rikosoikeuden professori, joka juutalaisen syntyperänsä takia vielä samana vuonna joutui pakenemaan Ruotsiin. Kirjoituksessaan Hurwitz ankarasti moitti uutta lainsäädäntöä ja puolusti päättäväisesti keskeisiä rikosoikeudellisia periaatteita kuten

²¹ *Vinding Kruse, Frederik: Retslæren, II. København 1943, s. 1045–1069.*

²² *Jørgensen, Troels G.: Dansk Lov mod Kommunismen. Juristen 1941, s. 497–504.*

²³ *Hurwitz, Stephan: Den midlertidige Straffe- og Proceslovgivning. Juristen 1943, s. 301–318.*

legalismia (*nulla poena sine lege*). Erityisesti taannehtivat ankarammat rangaistukset sotivat Hurwitzin mukaan Tanskan rikoslain 3 §:n pääperiaatetta vastaan ja olivat siten hyvin arveluttavia.²⁴

2.3 Ruotsi

Vuonna 1916 perustettu Svensk Juristtidning (SvJT) oli Ruotsin ainoa yleinen oikeudellinen aikakausjulkaisu toisen maailmansodan aikana. SvJT:n sisältö oli tavanomainen, eli se sisälsi sekä oikeustieteellisiä kirjoituksia että etupäässä hovioikeuksista peräisin olevia oikeustapauksia. Päinvastoin kuin tanskalaiset julkaisut, joiden sisältö oli täysin kansallista, SvJT oli alusta alkaen pohjoismaisesti suuntautunut, ja lehdellä oli avustajia Kristianiassa/Oslossa, Helsingissä ja Kööpenhaminassa.

Kjell Åke Modéer on 2004 julkaistussa perusteellisessa tutkimuksessaan käsitellyt ruotsalaisten juristien maailmankatsomusta Svensk Juristtidningissä 1935–1955 painetun aineiston pohjalta.²⁵ Modéer toteaa, että SvJT omaksumi jo 1930-luvulla täysin epäpoliittisen linjan ja tyytyi Saksassa tapahtuneen kehityksen kuvailemiseen ilman mitään kommentteja. Sodan aikana voitiin korkeintaan esittää Saksan olojen verhoiltua kritiikkiä esim. lainaamalla Rudolf von Jheringin ”Der Kampf ums Recht” -teosta.²⁶ Tällainen viittaus Jheringiin esiintyy myös tässä artikkelissa jo aikaisemmin selostetussa yhteydessä (2.1). Vuoden 1941 vuosikerrassa tunnettu yksityisoikeuden tutkija ja Ruotsin yliopistojen kansleri Östen Undén selosti artikkelissaan Norjan taistelua oikeudesta eli Schiedermairin ja Hjortin polemiikkia Norsk Retstidendessä. Undén tuomitsi samalla ankarin sanoin Norjan hallinnon ”yhdenmukaistamisen” syyskuussa 1940; hän totesi, että tämä selvästi soti Haagin sopimusta ja siten kansainvälistä oikeutta vastaan.²⁷

²⁴ Ibid. s. 302 ss.

²⁵ Modéer, Kjell Å.: ”Den kulan visste var den tog” Om svenska juristers omvärldssyn 1935–1955, teoksessa Festskrift till Per Henrik Lindblom. Uppsala 2004, s. 443–468.

²⁶ Ibid. s. 450 ss., erityisesti s. 451.

²⁷ Undén, Östen: Norges strid för rätten. Svensk Juristtidning (SvJT) 1941, s. 889–895.

2.4 Suomi

Suomessa ilmestyi ainoana Pohjoismaana jopa kolme yleistä oikeustieteellistä aikakauskirjaa: vuonna 1865 perustettu *Tidskrift, utgiven av Juridiska Föreningen i Finland (JFT)*, yltävän kieliriidan seurauksena vuodesta 1903 julkaistu *Lakimies (LM)* ja Suomen Asianajajaliiton vuonna 1920 perustama kaksikielinen *Defensor Legis (DL)*.

Suomalaisten oikeudellisten aikakauslehtien vuoden 1940 vuosikerroissa talvisota oli laajasti esillä. Isänmaallinen paatos oli näkyvä erityisesti Lakimieheissä. Lehdessä oli mukana 27 kaatuneen juristin luettelo.²⁸ Ns. henkistä maanpuolustusta edusti myös artikkeli, jossa pohdittiin kansainvälisen oikeuden kannalta sotilasjoukkojen kuljettamista puolueettomien valtioiden alueen kautta; mielessä oli luonnollisesti Ranskan ja Englannin joukkojen kauttakulkuoikeus Norjan ja Ruotsin läpi.²⁹ Useissa kirjoituksissa oli selvästi luonnonoikeudellisia ajatuksia. Moskovan rauhansopimus oli kaiken oikeuden ja moraalien vastainen, ja toivottiin luovutettujen alueiden takaisinsaamista, mikä oli jo oikeudenmukaisuuskysymys. Vuosikerran loppupuolella Lauri Cederberg, joka oli *Tidskrift for Rettsvitenskapin* suomalainen toimittaja, kehotti Lakimiehen lukijoita tilamaan *TfR*:ää. Hän viittasi siihen, että *TfR* oli tukenut suomalaisten oikeustaistelua sortovuosina, ja ”kun Suomi viime syksynä jälleen joutui väkivallan alaiseksi, julkaisi aikakauskirja taas palstoillaan selvityksiä Suomen asian oikeudesta ja maamme oloista”.³⁰ Tämä kannanotto norjalaisten hyväksi saksalaismiehityksen aikana oli ainutlaatuinen. Jatkosodan puhjettua tällaiset mielenilmaukset eivät olleet mahdollisia.

Myös *Defensor Legis* sisälsi isänmaallisia kirjoitelmia. Lehden päätoimittaja Bruno A. Salmiala, joka kuului Isänmaallisen Kansanliikkeen johtoon, julkaisi vetoomuksen ”Rauha – väärä – väkivalta”.³¹ Vuosikerta sisälsi myös neljän kaatuneen asianajajan muistokirjoitukset.³² Sen sijaan talvisotaa ei juuri huomioitu *JFT*:ssä. Lehti julkaisi kuitenkin Lauri Cederbergin edellä mainitun vetoomuksen *TfR*:n hyväksi.³³

²⁸ Isänmaan puolesta ovat antaneet henkensä seuraavat lakimiehet. *LM* 1940, Irtolehti.

²⁹ *Cederberg, Lauri*: Sotilaallisten joukkojen kuljettaminen neutraalisen valtakunnan alueen kautta. *LM* 1940, s. 30–47.

³⁰ *Cederberg, Lauri*: *Tidskrift for Rettsvitenskap*. *LM* 1940, s. 424–425.

³¹ *Salmiala, Bruno A.*: Rauha – Väärä – Väkivalta. *DL* 1940, s. 67–69.

³² Isänmaan puolesta. *DL* 1940, s. 100–103.

³³ *JFT* 1940, s. 271–273.

Jatkosodan alussa 1941 Suomi valloitti takaisin luovutetut alueet ja miehitti lisäksi Itä-Karjalan. Lakimiehen vuosien 1942–1944 melko harvat sotaan liittyviä oikeudellisia ongelmia käsittelevät artikkelit pohtivat myös Itä-Karjalan miehitystä. Vuonna 1943 julkaistussa kirjoituksessa pohdittiin yleisellä tasolla miehitettyjen alueiden hallintoa lainkaan mainitsematta Itä-Karjalaa.³⁴ Kesällä 1944 julkaistu artikkeli käsitteli Itä-Karjalan sotilas-hallintoalueen siviiliprosessioikeutta.³⁵ Kirjoitus perustui helmikuussa 1944 pidettyyn esitelämään. Se vanhentui jo painatusvaiheessa, koska suomalaiset joukot joutuivat vetäytymään Itä-Karjalasta.

3 SODAN PÄÄTTYESSÄ

Norjan ja Tanskan vapautuminen toukokuun alussa 1945 oli näyttävästi esillä, ei pelkästään uudelleen ilmestyvässä *Tidsskrift for Rettsvitenskap*issa ja välittömästi sodan päättymisen jälkeen normalisoidussa *Norsk Retstiden*-dessä, vaan myös *Ugeskrift for Retsvæsen*, *Juristen* ja *Svensk Juristtidning* sisälsivät runsaasti vapautumiseen liittyvää aineistoa. Perinteinen epäpoliittisuus unohtui hetkessä, ja tilalle tuli hurmoshenkinen isänmaallisuuden, vapauden ja oikeuden voiton ylistys.

Erityisesti yli vuoden tauon jälkeen ilmestyvän *Tidsskrift for Rettsvitenskap*in vuosikerta oli miltei kokonaan omistettu vapautumiselle. Lehti sisälsi m.m. Høyesterettin avajaisistunnossa 14.5.1945 pidetyt puheet ja kaksi runoa teloitettujen vastarintaliikkeen jäsenten muistoksi.³⁶ *Ugeskrift for Retsvæsen*issä oli m.m. luettelo ”Voldsherredømmets Ofre blandt Danmarks Jurister”.³⁷ *Svensk Juristtidning* julkaisi Svean hovioikeuden presidentin Birger Ekebergin tervehdyksen norjalaisille ja tanskalaisille juristeille; teksti julkaistiin myös *Juristen*issa.³⁸ Näissä kirjoituksissa idealismi ja luonnonoikeudelliset ajatukset olivat etualalla. Tällaisia piirteitä ei sitä vastoin

³⁴ Merikoski, *Veli*: Miehitettyjen alueiden hallinnon järjestämisestä. LM 1943, s. 387–394.

³⁵ Kuuskoski, *Reino*: Itä-Karjalan sotilashallintoalueen riita-asiain oikeudenkäyntijärjestys. LM 1944, s. 268–281.

³⁶ Solem, *Erik*: Norges Høyesterett 21. desember 1940 och 14. mai 1945. TfR 1945, s. 3–16; Alt for Norge ja Smeden i Hjelmeland. TfR 1945, s. 195–210.

³⁷ Falk-Jensen, *Arild*: Voldsherredømmets Ofre blandt Danmarks Jurister. UfR 1945 B, s. 110–112.

³⁸ Ekeberg, *Birger*: Till Danmark och Norge. SvJT 1945, s. 421–423; katso myös Ekeberg, *Birger*: Till Danmarks Jurister. Juristen 1945, s. 119–120.

löydy aikakauslehdissä samoihin aikoihin julkaistuista artikkeleista, jotka käsittelivät ajankohtaisia oikeudellisia ongelmia. Tanskalaisissa ja norjalaisissa aikakauskirjoissa näihin ongelmiin kuului ensisijaisesti oikeudellinen jälkiselvittely maanpettureita ja saksalaisten kanssa yhteistyössä olleita henkilöitä vastaan. Tästä kysymyksestä käytiin kiivasta väittelyä. Vaikka monet lakimiehet vaativat ankaria rangaistuksia, ainakaan oikeudellisissa aikakauskirjoissa ei esiinny minkäänlaista lynkkausmielialaa. Johtavat rikosoikeuden tutkijat sekä Norjassa että Tanskassa korostivat rauhallisuuden ja harkinnan merkitystä.

Pohjoismaiden oikeudellisten aikakauslehtien yleinen innostus 1945 ei tarttunut suomalaisiin aikakauskirjoihin, joissa rauhaa ei juuri mainittu. Ainoana poikkeuksena oli Lakimiehessä julkaistu suomenkielinen käännös Frede Castbergin Helsingissä pitämästä Norjan oikeudellista jälkiselvittelyä koskevasta esitelmästä.³⁹ Suomalaisten oikeudellisten aikakauskirjojen yleistä linjaa 1945 kuvaa ehkä parhaiten JFT:ssä julkaistu artikkeli, joka käsitteli hevossaupan koeaikaa vuoden 1734 lain mukaan.⁴⁰ Muiden pohjoismaisten aikakauslehtien ”vuoden 1945 henki” oli jo viisi vuotta aikaisemmin ollut vallitsevana suomalaisissa julkaisuissa talvisodan kunniakkaan torjuntataistelun jälkeen. Vuonna 1945 sota oli selvästi hävitty ja tulevaisuus oli epävarma.

4 LOPUKSI: EPÄPOLIITTISUUTTA JA VERHOILTUA VASTARINTAA

Toisen maailmansodan vaikutus pohjoismaisiin oikeudellisiin aikakauslehtiin oli loppujen lopuksi suhteellisen vähäinen. Poikkeuksena olivat Norjassa ilmestyneet julkaisut: *Norsk Retstidende* ”yhdenmukaistettiin” 1941 ja *Tidsskrift for Rettsvitenskap* lakkautettiin 1944. Oikeustieteelliset aikakauskirjat olivat ammattijulkaisuina periaatteessa epäpoliittisia ja saattoivat siten saksalaismiehityksen aikana ilmestyä ilman esteitä Tanskassa ja aluksi myös Norjassa. *Norsk Retstidenden* tapaus osoitti kuitenkin, että kaikki poliittinen keskustelu myös oikeustieteellisen argumentaation varjolla oli kielletty. Konkreettiset ongelmat, kuten paperipula ja Suomessa miltei kaikkien lakimiesten kutsuminen asepalvelukseen, eivät näytä vaikuttaneen sen enempää lehtien kokoon kuin sisältöönkään.

³⁹ *Castberg, Frede*: Perustuslaki ja oikeudellinen selvittely Norjassa. LM 1945, s. 412–419.

⁴⁰ *Nybergh, Gunnar*: Om frestetid vid hästkö. JFT 1945, s. 190–202.

Luonnollinen selitys aikakauslehdistön korostuneeseen epäpoliittisuuteen sodan aikana on ulkopoliittinen varovaisuus. Tätä selitystä tukee asenne-muutos 1945, joka näkyi myös puolueetonta Ruotsia edustaneessa Svensk Juristtidningissä täydellisenä takinkäännöksenä. Toisaalta puolueettomuus ja deskriptiivinen Saksan kehityksen selostaminen oli linja, joka omaksuttiin jo 1930-luvulla. Tämä taas viittaa siihen, että puolueettomuuden taustalla saattoivat vaikuttaa myös muut seikat. Vaikka harva lakimies oli 1945 sitä valmis myöntämään, merkittävä osa pohjoismaisesta lakimieskunnasta, oletettavasti suurempi osa kuin väestöstä keskimäärin, oli suhtautunut ainakin myötämielisesti sekä Saksaan että kansallissosialismiin jo 1930-luvulla ja vielä sodan alkuaikoina. Norjan ja Tanskan tilanne on jo selostettu. Myös Ruotsissa eräät oikeustieteilijät olivat kansallissosialismin kannattajia vielä sodan aikana, tunnetuimmat Karl Olivecrona ja Carl Axel Reuterskiöld. Suomen kohdalla on jo mainittu Bruno A. Salmiala. Aikakauslehdillä ei ollut mitään syytä omaksua selvää puoluepoliittista profilia ja siten mahdollisesti karkottaa osaa lukijakunnasta.

Sota ei myöskään vaikuttanut oikeustieteellisiin menetelmiin. Pohjoismaisen oikeustieteen historiassa olen kutsunut 1900-luvun alkupuolta ”realismien ajaksi”. Toisen maailmansodan aikana nämä realismit, erityisesti skandinaavinen realismi eli Upsalan koulukunta, voimistuivat. Vuoden 1945 idealismin värittämä kielenkäyttö Norjan, Ruotsin ja Tanskan aikakauskirjoissa oli ymmärrettävää, mutta ei tieteellistä. Ilmiö oli nopeasti ohime-nevä, eikä johdantoa luonnonoikeuden renessanssille oikeustieteellisessä kirjallisuudessa kuten Länsi-Saksassa, jossa oli otettava etäisyyttä omaan menneisyyteen.